

Ненад Ристовић: *Хришћанство и античко наслеђе: студије и чланци*

Београд : Православни богословски факултет Универзитета у Београду,
Институт за теолошка истраживања, 2010

126 стр. ; 22 cm

ISBN: 978-86-7405-069-9

Црквени класицизам – афирмативан однос хришћанских аутора према античком наслеђу

Непосредни сусрет јелинског и јудејског мишљења, одн. јелинске и јудејске културе догодио се у праскзорје склапања Новог Завета. У то доба долази до отварања према јелинској традицији, и најбољи пример тог „отварања“ јесте књига *Премудрости Соломонове*; врхунац интеграције грчког у јудејско мишљење јесте, свакако, стваралаштво Филона Александријског. Хришћани су одувек имали, а и данас имају, амбивалентан став према античком наслеђу. У начелу је могуће говорити о три приступа грчкој (философској, историографској, научној, књижевној) баштини. Први приступ подразумева *радикално одбацивање* свега што је небиблијско; други – *радикално* (тј. *некришћичко*) *прихватање* свега онога што припада античкој традицији; трећи – *шрезвеноумно прихватање* онога што долази из античког света и унапређује хришћански мишљење и деловање, али и одбацивање свега што угрожава суштину хришћанске вере. Последњи приступ је од стране класичног филолога др Ненада Ристовића означен као „хришћански класицизам“, одн. као „црквени класицизам“. Пре публикација резултата његових истраживања на пољу класичних наука, која се првенствено баве односом античке књиге и хришћанства, обично се говорило о „хришћанском хуманизму“. Давање предности првом термину (тј. „класицизму“ у односу на „хуманизам“), Ристовић оправ-

дава на следећи начин: „Зависност старохришћанских мислилаца и писаца од античке књиге не може се означавати истим термином као она ренесансних која је углавном била у функцији прихватања антропоцентричних вредности античке културе и као таква јесте хуманизам; старохришћански класицисти пак у античкој књизи тражили су искључиво оно што је компатибилно са њиховим теоцентризмом“. Са „хришћанским класицизмом“ истоветан је „црквени класицизам“, с тим што се потоњим више истиче православна провенијенција конкретног класицисте. Црквени класицизам, по речима проф. Ристовића, „манифестује се широко и разнолико, а у основи су му концепти изграђени у старохришћанској епохи, у време живог преплитања хришћанства са античком културом“. Конкретно, Ристовић синтагму „црквени класицизам“ користи као „ознаку за такву блискост црквених и црквено оријентисаних писаца са литерарним и мислилачким наслеђем античке књиге која не произлази из маниристичког парадирања ерудицијом и не своди се на пуки класицистички декор, већ је израз убеђења да је античка књига корисна, често и нужна помоћ и подршка у сагледавању, тумачењу, излагању и одбрани Откривења“.

Црквени класицизам је управо носећа тема нове књиге Ненада Ристовића – *Хришћанство и античко наслеђе*. Ради

се о зборнику студија и чланака, који, уз кратак предговор, садржи осам текстова објављених у различитим приликама. Могуће је разликовати три дела зборника; у првом делу улазе текстови са почетка књиге који се баве (1) античким светом у добу оваплоћења Логоса, и (2) хришћанским и хеленским коренима европске цивилизације; у други део улазе текстови који се баве темама из периода Византије, тачније – (1) о Касији, познатој хришћанској жени химнографу, и (2) реторском моделу црквеног класицизма на примеру настанка празника Света три јерарха; последњи део садржи три студије које се баве најзначајнијим представницима црквеног класицизма у Србији, ради се о (1) Константину Философу, (2) Доситеју Обрадовићу и (3) Василију Вујићу.

У првој студији даје се симболичко тумачење античке историјске и социјалне ситуације уочи и након рођења Господа Исуса Христа, уз навођење, да их тако назовемо, „месијанских места“ из античке литературе (конкретно из Платона и Вергилија). Наиме, догађајима из Римске државе даје се симболичко значење које упућује на то да су се стекли услови, тј. да је дошло до „пуноће времена“ (Гал. 4, 4) за ступање Спаситеља на историјску сцену. Проф. Ненад Ристовић врло пажљиво излаже све оно што је од суштинске важности за тему „припреме“ античког небиблијског света за долазак Избавитеља.

Теза другог чланка је да у темељима европске цивилизације имамо два суштинска елемента: то су хеленство и хришћанство. У кратким и ефектним потезима, проф. Ненад Ристовић илуструје и уверљиво доказује своју тезу.

Други део зборника почиње студијом о византијској песникињи Касији. Анализира се њена личност, као и легенде које су се везивале за њено име. Подробно се излаже и њено стваралаштво, а посебан допринос проф. Ристовића односи се на до сада врло мало истражену област Касијиног профаног песништва.

Једна од, по нашем мишљењу, најзначајнијих студија у књизи јесте *Реторски модел црквеног класицизма: позадина настанка празника Света три јерарха*. У њој се разоткрива прави узрок за настанак овог значајног празника Цркве, а то је истицање важности интеграције хеленског наслеђа у хришћанство. Пажљива анализа свих сегмената догађаја који су претходили установљењу овог празника, упућује на то да су иницијатори у ствари били значајни црквени класицисти тога доба (у првом реду, Јован Мавропод и Михајло Псел). Судећи по Пселовим и Мавроподовим написима, као и иконографским представама из једанаестог столећа, празник настаје у време велике обнове класичног образовања у Цариграду, а првобитно је и Св. Григорије Ниски био један од истакнутих јерарха, тј. било их је четири. Међутим историјске околности, од којих је можда најзначајнија осуда Јована Итала, довели су до тога да се јелинској философији изузетно наклоњен Св. Григорије из Нисе изостави из заједничке празничне прославе. Дакле, у сукобу класициста и антикласициста, постигнут је компромис, те је акценат стављен на реторски а не философски модел црквеног класицизма, а што је постигнуто тако што су остављена тројица најзначајнијих хришћанских беседника, а изостављен изразити представник хришћанског философског мишљења.

Трећи део зборника почиње студијом која се бави црквеним класицизмом Константина Философа, који је један од првих озбиљнијих класициста у средњовековној Србији. Проф. Ненад Ристовић посебно скреће пажњу на важну дигресију у Константиновој биографији деспота Стефана којој досадашња истраживања нису посвећивала нарочиту пажњу; ради се о месту на коме аутор народ свог протагонисте пореди са древним Грцима, додајући да је њима (Јелинима) „Бог допуштао да се делимично дотакну истине“. Овај цитат, који најбоље илуструје однос

Константина према древним Јелинима, доводи га у везу са најзначајнијим рано-хришћанским оцима који су имали афирмативни став према јелинском наслеђу, тачније, они се разоткривају као исходите његовог класицизма. Константин се, по Ристовићевом мишљењу, сврстава у ред „црквених класициста вишег нивоа“, који је бескомпромисан када је у питању значај антике за хришћанску културну баштину. Са таквим, на моменте и радикалним ставовима, Константин Философ ће постати један од пионира црквеног класицизма у Србији.

У студији која је посвећена Доситеју Обрадовићу, проф. Ристовић се бави местом његовог стваралаштва и рецепцијом античког наслеђа у српској литератури осамнаестог столећа. Врло темељном анализом и озбиљним промишљањима (што је основна карактеристика свих Ристовићевих досадашњих радова), аутор разбија одређене предрасуде када је у питању стваралаштво Доситеја Обрадовића, доказујући да се његова рецепција античке литературе мора посматрати у суштини као црквени класицизам у ширем смислу, као хришћански класични хуманизам „чија се патристичко-еразмовска обележја секуларизују под утицајем савременог просветитељства и неохуманизма“. Ристовић посебно наглашава да Доситеј заузима „специфично место карике између хеленства византијске традиције и модерног хеленства које у српској књижевности започиње његовим делом“.

Последња студија зборника бави се нашим познатим хеленистом Василијем Вујићем. Проф. Ристовић наводи да је

Вујић, прихватајући „слободнију старо-хришћанску синтезу хришћанства са наслеђем античке књиге у комбинацији са неохуманистичким и романтичарским идејама“, изразио „свој оригиналан и модернизован црквени класицизам“. На тај начин се Василије Вујић може сматрати родоначелником савременог црквеног класицизма. Изузетан значај ове Ристовићеве студије, поред темељног испитивања свих аспеката Вујићевог класицизма, лежи и у томе што се сада по први пут од стране једног класичног филолога врши озбиљно истраживање Вујићевих заборављених светосавских беседа.

Зборник *Хришћанство и античко наслеђе*, као и Ристовићева ранија књига *Старохришћански класицизам*, представљају изузетан допринос у расветљавању (за само хришћанство пресудног) односа црквених отаца и учитеља према античкој литерарно-философској баштини. У нашем добу, када класичне студије готово изумиру, и то не само код нас већ на глобалном нивоу, морамо имати у виду да ће са њима одумрети и оно што спречава озбиљну банализацију хришћанства којој смо, нажалост, сведоци. Стога је неопходно стално истичати важност трезвеноумног „отварања“ хришћанства према свим оним традицијама које не деградирају сам верски живот, већ га чине квалитетнијим; однос црквених класициста према античком наслеђу јесте парадигма за то какву позицију треба заузети у савременим приликама; не смемо, дакле, заборавити чувене речи Св. Јустина Философа: „Све што је код било кога добро изречено наше је, хришћанско“ (*Апол.* II 14, 2–3).

Блајоје Пантелић